

Олеся Степанівна ЛЕМІШОВСЬКА

кандидат економічних наук,
асистент кафедри обліку та аналізу,
Національний університет «Львівська політехніка»
E-mail: leslem@ukr.net

ДРУКОВАНІ ПРАЦІ В ІСТОРІЇ ОБЛІКОВОЇ ДУМКИ ЕПОХИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Лемішовська, О. С. Друковані праці в історії облікової думки епохи Середньовіччя [Текст] / Олеся Степанівна Лемішовська // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 21. – № 2. – С. 277-283. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Досліджено, що актуальність розгляду облікової думки в епоху Середньовіччя визначається науково-теоретичним значенням та недостатнім ступенем її розробки у вітчизняних історичних дослідженнях. З'ясовано, що розгляду вимагає низка недостатньо досліджених питань, пов'язаних із забезпеченням структурної узгодженості публікацій облікової літератури в різних країнах, виявлення зв'язків між друкованими пам'ятками, їх впливу на розвиток бухгалтерської науки.

Розглянуто й узагальнено зміст друкованих праць з обліку епохи Середньовіччя. Проаналізовано концептуальні і методичні напрямки розвитку обліку, описані в пам'ятках XVI ст. Висвітлено основні засади облікових праць в Нідерландах, Франції, Німеччині, Іспанії, Англії. Встановлено концептуальну спрямованість змісту облікової літератури XV-XVI ст., визначено зв'язки теоретико-прикладних облікових праць та основних положень, які в них висвітлюються. Встановлено внесок окремих авторів у розвиток обліку.

Зроблено висновки про те, що в епоху Ренесансу в друкованих працях з обліку оприлюднені різновекторні засади методики ведення обліку загалом, описані шляхи його удосконалення, розвитку, розповсюдження, а також різноманітні інтерпретації ведення бухгалтерії. Так голландці теоретично осмислили та аргументували необхідність вироблення системи рахунків, безперечного застосування подвійного запису; французькі автори у своїх працях значну увагу звертали на способи ведення облікових книг та розробку їх видів, поширюючи свої ідеї на формування облікового законодавства країни; у конкретних писемно зафіксованих розробках англійських бухгалтерів можна спостерігати сформовані засади методики амортизації, порядку ведення книг, практики та організації обліку в сільському господарстві та промисловості; ідеї німецького опису бухгалтерії зводилась до поглиблення обліку розрахунків, зосередженні на оцінці, документах та типах фактів господарської діяльності.

Ключові слова: історія становлення обліку; розвиток обліку; парадигми обліку; облікова література.

Olesia Stepanivna LEMISHOV'SKA

PhD in Economics,
Assistant,
Department of Accounting and Analysis,
National University "Lviv Polytechnic"
E-mail: leslem@ukr.net

PRINTED WORKS IN THE HISTORY OF ACCOUNTING THOUGHT OF MIDDLE AGES

Abstract

It has been investigated that the actuality of accounting thought in the Middle Ages is defined by scientific and theoretical value and insufficient level of development in national historical research. It is found out that a number of insufficiently studied issues related to ensuring the structural consistency of accounting literature publications in different countries requires consideration. We have also identified the relationships between print sights, their impact on the development of accounting science.

The content of publications from the register of the Middle Ages are considered and summarized. The conceptual and methodological areas of accounting are analyzed and described in the monuments of the XVI century. The basic

principles of accounting researches in the Netherlands, France, Germany, Spain and England are analysed. Conceptual orientation of accounting literature of XV-XVI century is established. The contribution of some authors to the development of account is established.

It is concluded that in the Renaissance print works involved some principles, promulgated multi-vector techniques of accounting, generally described ways of its improvement, development, distribution, and various interpretations of accounting. So the Dutch theoretically understood and argued the need for a system of accounts and the use of dual recording; the French authors in their researches paid much attention to the ways of keeping the accounting books and developing their kinds. They spread their ideas on the formation of the national legislation. In some records of the English authors we can observe the foundations of depreciation techniques, the principles of keeping the books of accounting, some practical recommendations as for the development of agriculture and industry. The ideas of German accounting provided the deepening of the accounting of calculations and focusing on assessment, instruments and types of facts of economic activity.

Keywords: *history of formation of accounting; development of accounting; paradigms of accounting; accounting literature.*

JEL classification: B10, B11, B41

Вступ

Бухгалтерський облік як організована система отримав документальне підтвердження у XV ст. Друковані видання облікової літератури, започатковані в Італії, отримали поширення у Західній Європі. Із збережених і досліджених друкованих пам'яток очевидним є те, що середньовічна концепція обліку базувалася на спрощеній методології подвійного запису, відображаючи зміст господарських операцій у книгах і балансі.

Незважаючи на проведені упродовж тривалого часу наукові дослідження щодо витоків і еволюції формалізованих облікових розробок, у теорії бухгалтерського обліку до нині так і немає чіткої і загально визнаної систематизації облікової літератури XV-XVI ст. Наведені вагомі аспекти щодо необхідності з'ясування маловивчених питань залишають тему, яка розглядається, актуальною. Низка недосліджених факторів базової основи бухгалтерської методології активізує чисельні наукові розвідки за таким вузькотематичним спрямуванням, обґрунтовуючи необхідність більш поглиблених знань про облікову літературу. З'ясування змісту теоретичних напрацювань та умов їх практичного застосування необхідні для поглибленого розуміння базових концепцій та подальшого розвитку сучасної системи обліку і звітності.

Актуальність розгляду облікової думки в період, окреслений у статті, також визначається науково-теоретичним значенням зазначеної проблеми, зумовленим недостатнім ступенем її розробки у вітчизняних історичних дослідженнях.

Вивчення друкованих пам'яток, які стосуються бухгалтерського обліку, нині взаємопов'язується з аналізом еволюції облікової думки, розкриттям принципів і підходів до змісту форм рахівництва, виявленням практичної дієвості продуктивності інформаційного потенціалу тієї чи іншої форми обліку, встановлення їх організаційно-методологічних і методичних недоліків.

У тематичній літературі наводиться низка прикладів наукових розробок вчених різних країн щодо результатів досліджень облікової літератури. Загалом вважається, що ретельно опрацьовані розробки минулих облікових концепцій можуть мати певний вплив на сучасний розвиток стандартизації обліку.

Науковий доробок вчених (О. О. Бауер, Ф. Ф. Бутинець, О. М. Галаган, Й. Я. Данків, М. Р. Лучко, М. Я. Остап'юк, Т. О. Пасько, Я. В. Соколов, В. Я. Соколов) переважно поглиблено розкриває писемний період облікової думки XV-XVI ст., проте їх функціональний зміст розглядається фрагментарно, без взаємозв'язку з використанням цієї інформації користувачами. Недостатній акцент зроблено у контексті з її релевантністю, об'єктивністю, процесами формування систематизованих даних. У наукових дослідженнях і публікаціях ця тематика, зазвичай, не лежить у площині самостійних напрямів економічних досліджень, а розглядається в межах розвитку обліку в певну епоху. Загалом такі тематичні дослідження вчених переважно базуються на фундаментальних розробках, описах у багатьох фахових джерелах.

Подальшого розгляду вимагає низка недостатньо досліджених питань, пов'язаних, зокрема, із забезпеченням структурної узгодженості публікацій облікової літератури в різних країнах, виявлення зв'язків між друкованими пам'ятками, їх впливу на розвиток бухгалтерської науки.

Мета статті

Мета статті – встановлення концептуальної спрямованості, змісту і практичного застосування облікової літератури XV-XVI ст., визначення зв'язків теоретико-прикладних облікових праць та основних положень, які в них висвітлюються.

У XV ст. почалася епоха появи друкованих джерел у сфері рахівництва і бухгалтерського обліку. Першою публічно оприлюдненою працею з бухгалтерського обліку вважається виклад роботи, розробленої в Дубровнику і Неаполі у 1458 р. Б. Котрулі «Про торгівлю і досконалого купця», яка, проте, була видана та надрукована лише в 1573 р. У 1602 р. її було видано повторно, а ще раніше – в 1582 р. – перекладено французькою мовою та видано в Ліоні. Серед багатьох практичних рекомендацій, викладених у 50 розділах цієї книги, XIII присвячений організації і веденню облікових книг купцями. Порядок ведення бухгалтерії був повністю зорієнтованим на подвійний запис. Щодо останнього, то дата його виникнення не встановлена й до теперішнього часу. Так, наприклад, професор Р. де Рувер у роботі «Як виникла подвійна бухгалтерія», перекладеній російською мовою і виданій у Росії в 1958 р., стверджує, що «подвійна бухгалтерія зародилася в Італії між 1250 – 1350 рр.» [1, с. 35]. У предметній сфері знань багатьма дослідниками вважається, що він близький до істини. При цьому зазначимо, що багато вчених заперечують цей факт, не дотримуючись певної конкретної дати виникнення подвійного запису.

Незважаючи на те, що у вказаній праці Б. Котрулі не акцентує на застосуванні подвійного запису, але, як вважає О. Галаган, «він без сумніву був знайомий з подвійною бухгалтерією, бо викладав спосіб записів саме з таких міркувань. На це, насамперед, вказує його рекомендація перенесення з синтезованих записів з журналу в головну книгу всього капіталу, тобто всіх складових активу і пасиву, що можливо лише при застосуванні подвійного запису» [2, с. 68].

Переведення рахівництва на більш високий якісний рівень зумовив вплив у Середньовіччі книги Л. Пачолі «Трактат про рахунки і записи». У друкованому варіанті ця праця була видана в 1494 р. у Венеції, тобто майже відразу після винайдення Гутенбергом книгодрукування (1436 р.). Л. Пачолі, власне, і називають засновником подвійної бухгалтерії, «винахід» та опис якої йому приписують.

Питання, чи був він безпосередньо розробником подвійного запису, і до тепер залишається дискусійним. Сам Л. Пачолі писав, що у своїй роботі він дотримується існуючого венеціанського способу, тобто можна вважати, що він описав і систематизував те, що було відомо в обліковій практиці [3]. Крім цього, вказуючи на венеціанський спосіб, Л. Пачолі давав читачам можливість зрозуміти, що існували й інші способи, але чи ґрунтувались вони на подвійній бухгалтерії, до нині не встановлено.

Трактат складався із 36 невеликих за обсягом глав і поділявся на дві частини: «Інвентар» та «Диспозицію». Перша частина праці – «Інвентар» – містила рекомендації щодо відображення рухомого і нерухомого інвентарю купця. При цьому останній містив не лише майно, призначене для торгівлі, а й особисте. Друга частина книги – «Диспозиція» – це викладення способу здійснення облікових записів за всіма операціями. З такої позиції описані три книги – «Пам'ятна (Меморіал)», «Журнал» та «Зошит (Головна книга)». «Меморіал» призначався для детальних попередніх записів у хронологічній послідовності. У «Журналі» складали статті та зазначали персоніфіковані рахунки. Записи з «Журналу» переносили в «Головну книгу» [4].

Вплив праці Л. Пачолі у XV-XVI ст. на світову облікову літературу був дуже широким: Нідерланди, Франція, Німеччина, Іспанія, Англія впродовж тривалого періоду користувались його ідеями і втілювали в практику прийомом, ним запропонованим (рис. 1). За дослідженнями К. Кейля, італійські автори праць з рахівництва до середини 17 ст. повністю знаходились під впливом Л. Пачолі [5], залишались на позиції персоніфікації, а їх внесок у поглиблення знань був пов'язаний з уточненням та розвитком окремих положень цієї розробки. Тому вважаємо за доцільне розглянути детальніше вплив праці Л. Пачолі на облікову літературу інших країн.

Найбільш відомим послідовником та поширювачем його ідей став нідерландський вчений Я. Імпін. Його праця, яка вийшла фламандською мовою в 1543 р., містила основні ідеї Л. Пачолі. При цьому «матеріал трактату був більш систематизований і оновлений» [3, с. 58]. За дослідженнями К. Кейля, «робота становила перероблений, а місцями прямий переклад праці Л. Пачолі» [5].

Відмінність у викладі матеріалу Я. Імпіном полягала в тому, що рахунки закривалися за допомогою рахунка Балансу. Автором зокрема запропоновано цікавий спосіб закриття рахунків Товарів, який полягав у тому, що після проведення інвентаризації вчений рекомендував кредитувати конкретні аналітичні рахунки і дебетувати синтетичний рахунок залишку Товарів. Закриття цього рахунка здійснювалось шляхом дебетування рахунка Балансу.

С. Стевін перший розглядав бухгалтерію як науку, обґрунтовуючи, що будь-який господарський факт можна оформити різними підходами щодо вибору рахунків, які кореспондують між собою. Він дотримувався позиції, що взаємозв'язок між рахунками припустимо залежний від практичної мети. Значну увагу С. Стевін звертав на історію розвитку рахівництва, а тому його можна вважати першим істориком облікової науки.

В. Меннгер у своїй праці вводить поняття складного відображення кореспонденції рахунків (один рахунок дебетується, а декілька кредитується. У своїй книзі він детально описує порядок ведення рахунка Товарів: партійний облік, сортовий облік (навівши перелік ознак, на яких повинен базуватися

сортний облік).

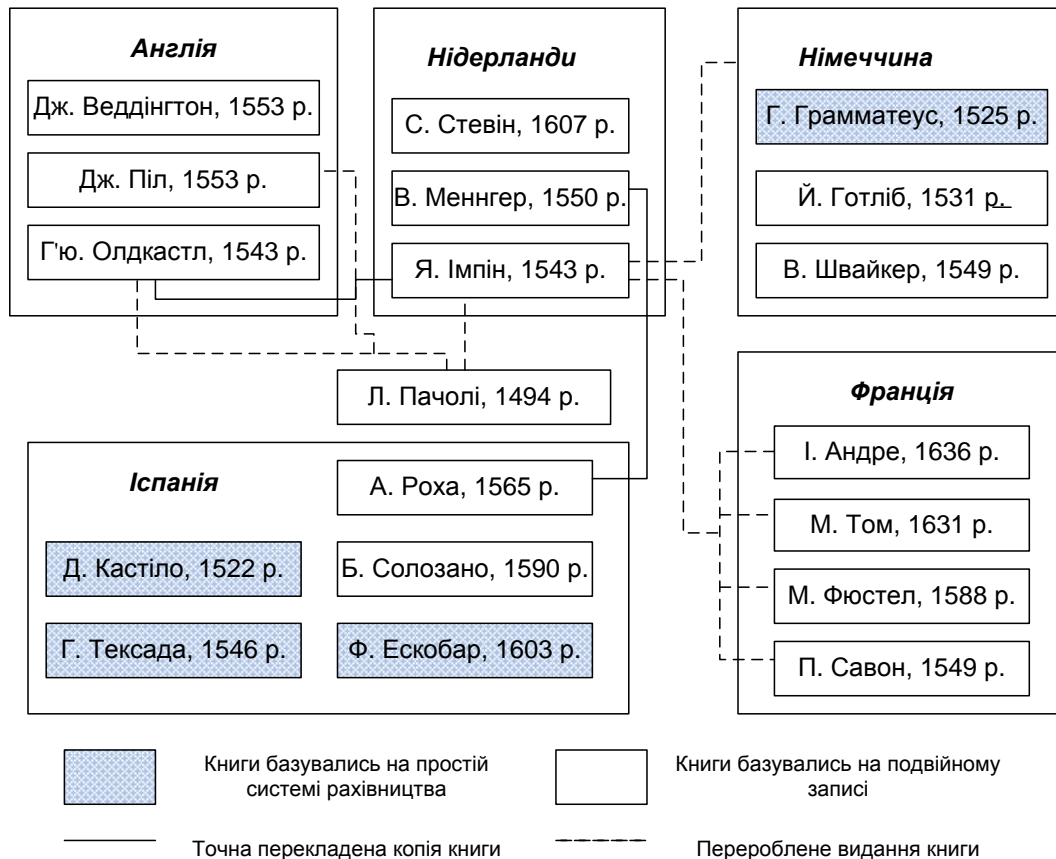

Рис. 1. Облікова література періоду XV-XVI ст.

Протягом століття розширюється географія опису подвійного запису: з Італії в Німеччину, з Німеччини в Францію, Англію, Іспанію. Автором першої друкованої праці з обліку німецькою мовою був Г. Грамматеус (1512). У ній автор акцентує увагу на простому рахівництві, фрагментарно торкаючись також подвійної бухгалтерії. Зі вступу до книги можна зрозуміти його погляди на бухгалтерію того часу. «Для будь-якої бухгалтерії, – писав Г. Грамматеус, – буде корисно мати три книги: «Журнал» для щоденних записів (слово в слово) всіх торгових операцій; «Товарну» – для запису на двох протилежних сторонах, а саме: на лівій – товар, а також дата, коли він придбаний, на іншій – статті про проданий товар; «Боргову книгу», в якій повинні бути всі рахунки, що відображають прибутки і збитки» [6, с.85]. Особливістю «Боргової книги» Г. Грамматеуса є те, що в ній рекомендовано відкривати рахунки не тільки для третіх осіб, але і для самого власника господарства. Таким чином, у книзі мова здебільшого йде про просту бухгалтерію, хоча, безумовно, Г. Грамматеус мав достатньо повне уявлення і про подвійну.

Іншою відомою німецькою працею з обліку була книга Й. Готліба (1531) під заголовком «Німецька доступна бухгалтерія для господарів: за італійським способом; перша друкована книга, невідома до цих пір; зібрана та укладена Й. Готлібом. Необхідні настанови про те, як виникають та складаються статті з щоденних операцій і як такі мистецькими та бухгалтерськими прийомами записуються в журнал, а потім переносяться ще раз в книгу». З заголовка книги видно, що автор вважав свою книгу такою, що друкована першою.

У цій праці було відсутнє визначення сальдо і закриття рахунків, а також відсутні рахунки «Прибутку та збитку» і «Балансу», що автор пояснює тим, що «письмовий виклад значень цих рахунків не буде зрозумілим, тому він буде говорити про це словами» [6, с. 102]. Й. Готліб пропонує вести три книги: «Журнал» чи «Денна книга» (у якій у кожній статті вказуються сторінки «Боргової» чи «Товарної книги»), «Боргова» та «Товарна». У «Борговій» книзі зустрічаються винятково особові рахунки, між якими перший рахунок власника підприємства, проте не під назвою «Рахунок капіталу». Загалом у цій книзі викладено близько 40 записів за подвійною системою.

Синтез німецьких та італійських ідей створив В. Швайкер, опублікувавши їх у своїй праці «Подвійна бухгалтерія» (1549). Метою обліку він вважав «визначення та розрахунок прибутку» [7, с. 81]. Основний принцип обліку – «чого немає в первинних документах, того немає в обліку». Великим досягненням

В. Швайкера було те, що він згрупував усі факти господарських операцій торгового підприємства і звів їх до 250 стандартних проведеннь. Це передбачало і вибір рахунків, а також використання системи кодування як рахунків, так і господарських операцій [7, с. 83].

До середини XVI ст. у Франції оригінальної облікової літератури не було. Першою працею з описом бухгалтерії французькою мовою став переклад книги Я. Імпіна. У 1567 р. вийшла перша бухгалтерська праця, яка мала назву «Навчання та спосіб ведення книг та рахунків шляхом подвійного запису». Вона безпосередньо належала французькому вченому П. Савонну. Пізніше були видані роботи інших вчених: М. Фюстела (1588), М. Дамма (1606), М. Тома (1631), І. Андре (1636), К. Буайє (1645), але за своїм змістовим викладом усі вони повторювали працю Я. Імпіна або інших авторів.

В Англії, незважаючи на швидкі темпи розвитку цієї країни, тривалий час користувалися бухгалтерською літературою, що перекладалась з інших мов. Першими такими публікаціями були книги Г'ю Олдкастла (1543), Дж. Піла (1553) і Дж. Веддінгтона (1567). Книга Г'ю Олдкастла по суті була перекладом праці голландського вченого Я. Імпіна. Якщо книги Г'ю Олдкастла і Дж. Піла значною мірою базувались на постулатах книги Л. Пачолі (перші чотирнадцять глав книги Г'ю Олдкастла повністю повторюють глави «Трактату про рахунки і записи»), то книга Дж. Веддінгтона містила суттєві за змістом і методикою відхилення від італійської облікової системи. Серед основних новацій Дж. Веддінгтона можна назвати: поділ Меморіального журналу на серію спеціалізованих допоміжних книг (інвентар, грошові надходження, платежі, продаж, купівля); застосування складних записів на рахунках господарських операцій (проведень); розмежування поточних та відкладених грошових надходжень і виплат; використання тільки арабських цифр.

Серед перших праць з обліку, виданих в Іспанії, були праці Д. дель Кастіло (1522), Г. Тексада (1546), Б. Солозано (1590), А. Роха (1565), Ф. Ескобара (1603). Усі вони були друкованими перекладами італійських авторів і не містили в собі жодних додаткових напрацювань щодо облікової методики.

Д. Кастілло кожен факт господарської діяльності трактував як договір, який повинен виступати предметом бухгалтерського обліку. Метою обліку він вважав відображення юридичних прав і вимог учасників договорів. Баланс містив усіх осіб, з якими були укладені договори, відображаючи обсяг прав і зобов'язань, які впливали з цих договорів. З технічних особливостей автор виділяє три варіанти ведення обліку: касовий (облік тільки грошей), ресконто (окрім касових операцій вівся облік зобов'язань та їх погашення), повний.

Деяко різними були погляди іспанських авторів на цілі та завдання обліку:

- Г. Тексада метою обліку вважав ведення рахунків для забезпечення ефективного управління, контролю підзвітних осіб;
- Б. Солозано трактував мету подвійної бухгалтерії на основі рівноваги в рахунках (дотримання постулатів Л. Пачолі);
- Ф. Ескобар метою обліку вважав правові відносини між власником і матеріально відповідальними особами.

Юридична регламентація обліку призвела до розвитку вчення про звітність. Г. Тексада впровадив принцип щорічної звітності, основою якої був баланс. Ф. Ескобар трактував баланс як спосіб перевірки записів на рахунках та інструмент для оцінки роботи підприємства. Доказом правильності балансу служив інвентар.

В Іспанії використовували здебільшого просту бухгалтерію, лише Б. де Солозано обґрунтував доцільність використання подвійної (староіталійської) бухгалтерії.

Внесок окремих учених у розвиток обліку подано в табл. 1.

Узагальнення і систематизація писемного періоду у сфері обліку в епоху Середньовіччя дозволяє зробити висновок про те, що розробка Л. Пачолі була базовою основою переважної більшості друкованих праць, які описували принципи організації бухгалтерії. Заслуга цієї розробки полягає в тому, що вчений зумів описати й систематизувати використовувані на практиці прийоми рахівництва. Його «Трактат про рахунки і записи» – це перший щабель у напрямі формування бухгалтерського обліку як теоретико-прикладної науки, яка сформувалась і виросла з практичної діяльності. Майже два століття ідеї і методичні прийоми бухгалтерії, розроблені Л. Пачолі, інтерпретувались на різних мовах і «майже два століття облікова думка стояла в одній точці, доки зміни економічних умов не дали їй такого поштовху, сила якого зрушила засадні принципи бухгалтерії з цієї точки» [2, с. 74].

Удосконалюючи облік шляхом відходу від традиційної для італійців персоніфікації рахунків, голландці теоретично осмислили та аргументували необхідність вироблення системи рахунків, безперечного застосування подвійного запису. Для них характерним є інтерес як до бухгалтерської процедури, так і до теоретичного осмислення системи рахунків та подвійного запису. Французькі автори у своїх працях значну увагу звертали на способи ведення облікових книг та розробку їх видів, поширюючи свої ідеї на формування облікового законодавства країни. В Англії тривалий час користувалися бухгалтерською літературою, що перекладалась з інших мов. З конкретних викладених розробок англійських бухгалтерів можна відзначити сформовані засади методики амортизації, порядку

ведення книг, практики та організації обліку в сільському господарстві та промисловості. Ідея німецького опису бухгалтерії зводилась до поглиблення обліку розрахунків, зверненні уваги на оцінку, документи та типи фактів господарської діяльності. Загалом для Німеччини було характерне правило Г. Шрайбера: «Хай кожен робить свої записи так, як він уміє».

Таблиця 1. Основні положення авторів облікової літератури XV-XVI ст.

Автори облікової літератури	Сфера обліку	Факт господарської операції	Завдання обліку	Інвентаризація	Оцінка	Класифікація рахунків	Подвійний запис	Відкриття рахунків	Баланс	Облікові книги	Форма обліку	Варіанти ведення обліку	Методи звірки записів
Л. Пачолі													
Я. Імпін													
С. Стевін													
В. Меннгер													
Г. Грамматеус													
Й. Готліб													
В. Швайкер													
П. Савонн													
М. Дамм													
І. Андре													
Дж.Веддінгтон													
Д. Кастіло													
Г. Тексада													
Б. Солозано													
Ф. Ескобар													

Висновки та перспективи подальших розвідок

Отже, в епоху Ренесансу в друкованих джерелах з обліку оприлюднені різновекторні засади методики ведення обліку загалом, описані шляхи його удосконалення, розвитку, розповсюдження, а також різноманітні інтерпретації ведення бухгалтерії. Зміни в методах і способах бухгалтерського відображення господарських операцій дали поштовх для розвитку обліку як науки.

Список літератури

1. Рувер, Р. Как возникла двойная бухгалтерия. Развитие двойной бухгалтерии до Луки Пачиоло согласно счетным книгам купцов средневековья [Текст] / Р. Рувер ; пер. с. англ. А. Мухина. – М.: Госфиниздав, 1958. – 218 с.
2. Галаган, А. М. Счетоводство в его историческом развитии [Текст] / А. М. Галаган. – М.-Л.: Государственное издательство, 1927. – 172 с.
3. Бутинець, Ф. Ф. Історія бухгалтерського обліку [Текст] : навчальний посібник / Ф. Ф. Бутинець. – Житомир: ПП «Рута», 2001. – 512 с.
4. Пачолі, Л. Трактат о счетах и записях [Текст] / Л. Пачолі ; Под ред. Я. В. Соколова. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 368 с.
5. Kheil, K. P. Über einige ältere Bearbeitungen zur Geschichte des Buchhaltungs von Luca Pacioli – Ein Beitrage zur Geschichte der Buchhaltung [Text] / K. P. Kheil. – Prague: Bursik & Kohout), 1896. – 64 p.
6. Бауэрь, О. О. Мемуары к истории бухгалтерии и памятники священной старины / О. О. Бауэрь. – М.: Т-во «Печатня С. П. Яковлева», 1911. – 370 с.
7. Соколов, Я. В. Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней [Текст] : учебное пособие для вузов / Я. В. Соколов. – М.: ЮНИТИ, 1996. – 638с.
8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://accountology.ucoz.ru>.

References

1. Ruver, R. (1958). Kak vznikla dvojnaja buhgalterija. Razvitie dvojnoj buhgalterii do Luki Pachiolo soglasno schetnym knigam kupcov srednevekov'ja. Moscow: Gosfinizdav.
2. Galagan, A. M. (1927). Cchetovodstvo v ego istoricheskom razvitii. Moscow: Gosudarstvennoe izdatel'stvo.
3. Butynets, F. F. (2001). Istoriia bukhhalterskoho obliku. Zhytomyr: Ruta.
4. Pacholi, L. (2001). Traktat o schetah i zapisjah. Moscow: Finansy i statistika.
5. Kheil, K. P. (1896). Über einige ältere Bearbeitungen zur Geschichte des Buchhaltungs von Luca Pacioli – Ein Beitrage zur Geschichte der Buchhaltung. Prague: Bursik & Kohout).
6. Baujer', O. O. (1911). Memuary k' istorii buhgalterii i pamjatniki svjashhennoj stariny. Moscow: Pечатnja S. P. Jakovleva.
7. Sokolov, Ja. V. (1996). Buhgalterskij uchet: ot istokov do nashih dnei. Moscow: JuNITI.
8. (2015). Retrieved from: <http://accountology.ucoz.ru>.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2015 р.